

Володимир Пашук

**Церковно-релігійна тематика
у виданнях «Просвіти»
1872–1876 рр.**

Volodymyr Pashuk

Church and religious themes in «Prosvita» publications (1872-1876)

This article includes the description of «Prosvita» publications (church and religious themes).

Their content is outlined, their features are determined and the links with history are analysed in this article.

Keywords: «Prosvita», publications, church and religious themes

Подано опис видань Товариства «Просвіта» на церковно-релігійну тематику. Окреслено їх зміст, визначено характерні особливості, проаналізовано зв'язок з історією.

Ключові слова: Товариство «Просвіта», видання, церковно-релігійна тематика

Товариства «Просвіта» з перших років діяльності, орієнтуючись на запити суспільства, звертала особливу увагу на важливість видань церковно-релігійної тематики. Це задекларовано в його ідеологічних закладах і, як наслідок, проявилось друками вже на початковому етапі розвитку інституції¹ та знайшло своє продовження і в період 1872–1876 рр.

Ідеологічні принципи, згідно з якими визнавалася доцільність публікацій на церковно-релігійну тематику, викладені у виступах основних доповідачів на Установчих зборах 8 грудня 1868 р.² Перший з цих промовців Н. Вахнянин наголошував, що оскільки народ цікавиться релігійними оповіданнями, то друквані твори повинні стосуватися перш за все біблійних тем – життєписів святих, описів чудес Пресвятої Богородиці, які необхідно пов'язати з національною історією. Цей підхід він проілюстрував на прикладі вірогідного сюжету, за матеріалі якого можна було показати боротьбу козаків в особі Онисима Пальчика, котрий разом зі своїм отаманом Сулимою «вибрався Азов добувати», де був поранений, а після повернення на «Україну удається до пресв. Богородиці,

а ся и повертає ёму здоровля». Доповідач також висловив припущення, що народ радо би читав розповідь про те, як «воевода Роман побивав на полях Тисьменицьких орди Батого, відтак виставив у честь Богородиці монастир в Тисьмениці». А далі узагальнюючий висновок – «Історию мож легко лучити з святими речами».

Другий промовець, А. Січинський, по суті повторив міркування попередника. На його переконання, потрібно друкувати «з однієї сторони, річі релігійні, як: життя святих, важнючі і інтересовніші події з біблійної історії...; з другої сторони, повісти моральної заснови». Відповідно, «розбудивши... в нашому народі достаточну охоту до читання», можна буде перейти до інших, практичніших видань.

Загалом усі ці міркування зрозумілі: оскільки галичани цікавилися біблійними оповідями, то цим варто скористатися, щоб привабити потенційних читачів і членів до новоствореного Товариства, а також щоб поєднуючи релігійно-церковну тематику зі світською, яка була важливою для просвіти народу, досягти поставлених цілей. Поєднувати з духовною проблематикою вирішили насамперед історичну, далі моральну та справу формування естетичних смаків у селян при виборі ікон.

Такий підхід мав сприяти формуванню опінії близької за духом до народу організації, популяризації її в суспільстві та утвердженню в галичан тих засад, які згодом допоможуть їм сприймати прагматичну інформацію, необхідну для суспільного розвитку. Саме ця популярна тематика повинна була заохотити народ до читання, а після закріплення такої навички планувалося розпочати виклад прагматичних тем – про покращення власного господарства, комерційної діяльності тощо. У виступах про матеріальний зиск від видань згаданого спрямування не говорилося нічого – очевидно, це не вважалося важливим завданням, принаймні на той час. Також, як можемо припустити, окреслені заходи могли б посприяти залученню до співпраці з «Просвітою» священників, які належали до однієї з найбільш авторитетних у суспільстві верств.

Як бачимо, саме тогочасні реалії, передусім жваве зацікавлення народу, стали підґрунтям для визначення ідеологічних норм роботи товариства та підставою формування його видавничого репертуару, зокрема друку церковно-релігійних книжок уже в перших роках діяльності «Просвіти».

У 1872 р., як і раніше, виходили релігійно-церковні публікації в популярних альманахах. Перший такий матеріал за цей рік знаходимо в «Зорі» (книга 6) під назвою «Оповідання з Святого Письма»³. У ньому священник, виступаючи під криптонімом О. О., у першій частині з назвою «Про початок світа» переповідав у вільній, літературно пристосованій формі відому біблійну історію про сотворення світу Богом. У наступній розповіді «Перші люде – Адам і Єва» йшлося про створення людини. При цьому автор наголосив, виділивши курсивом текст, що Бог у тіло чоловіка вдихнув «розумную, свободную, безсмертную душу». А перед тим, пишучи, що Господь створив людину на подобу Бога, у примітці пояснив, що «Образ Божий значить те, що чоловік своєю душею подібний до Бога». Можливо, у цих словах і відображені ті засади, які визначали трактування русинів і їхнього майбутнього: необхідно формувати суспільство розумне, вільне, духовне. У подальших частинах подано опис Раю та відому Божу заповідь першим людям, підкреслено, що вони працювали з радістю, не втомлювалися, «бо тіло їх було здорове, сильне, безсмертне».

1873 року «Просвіта» опублікувала чотири твори на церковну тематику. Перший з них – укладений Ю. Федьковичем збірник «Руски церковни и народни коляди и щедрівки» (примірника за цей рік не вдалося знайти, тому ми скористалися його перевиданням 1885 р.⁴). Цей своєрідний синопсис починався «Словом до колядників», у якому зазначено, що Різдво русини святкували завжди «велично і забавно колядуючи і співаючи...». Далі зауважено, що збереглося багато стародавніх звичаїв – «щедрівки, пісні про Маланку...», коляди, які варто шанувати, і що це видання призначене для молоді, котра мала б отримати розраду в піснях, а не у пиятиці. Також автор передмови висловлював надію, що з часом народ відійде від пияцтва і коляда зазвучить «по богатих домах», де замість пляшок будуть книжки. У першій частині під назвою «Пісні на Рождество Христове» виділено два розділи: «Коляди церковні» (12 текстів) і «Коляди народні», де описувалися існуючі традиції співу цих колядок. Далі було вміщено «старосвіцкі коляди» (їх п'ять), які співалися або загалу (родині, гостям), або окремим особам (священникові, господареві, парубкові чи дівчині) і які називалися «Поколядь». Після них у збірнику були «Щедрівки» (16), кожна з яких мала конкретне призначення – паруб-

кові, дівчині тощо. В останній частині знаходимо «Пісні Їордански» (три записи).

Крім колядок і щедрівок, у цьому виданні наведено невеликі пояснення щодо їхнього застосування, а також тексти без нот. Це і церковна традиція, і українська етнографія, і народні звичаї, і, звичайно, їхня популяризація.

Того ж року вийшов черговий альманах, упорядкований Ю. Федьковичем, – «Вечерниці. Читанка для сільських людей»⁵. Перший з поданих у ньому творів релігійно-церковного спрямування, анонімного автора, називався: «Житє Святого великомученика і мироточиця Димитрія»⁶. Спочатку публікувався життєпис цього святого, який походив з м. Солунь (тепер Солоніки в Туреччині). На відміну від свого батька, котрий приховував, що є християнином (це були часи гонінь за Христову віру), Димитрій відкрито визнавав свою належність до нової віри. Навіть коли імператор наказав переслідувати християн, майбутній святий дав слугі Лупові розпорядження все його майно роздати бідним.

На завершення твору автор висловив сміливий заклик: «О, благаймо его всі, а найпаче ми, Русини, щоби умолив нам у Господа Бога того дерзновення, котрого і нам потрібно, як прийдеться стати і нам колись за правду нашу на землі!». Таке закінчення відповідало ідеологічним засадам «Просвіти», відповідно до яких релігійну тематику необхідно поєднувати зі світською, в т. ч. політичного характеру. Далі надруковано невеличкий «Тропар, Глас г̃»⁷ та «Кондак, Глас в̃»⁸ – обидва в честь св. Димитрія.

Наступним виданням церковного характеру, що побачило світ того ж 1873 р., був підготований Ю. Федьковичем збірник «Дванадцять пісней во честь і славу святого отця нашого Николая, Мірлікійского чудотворця, Руси і шкіл патрона»⁹. Це життєпис св. Миколая у віршах – дитинство, подорож до Єрусалима, до Міра, порятунок воєвод, міщан, що завершувався віршем «Похвала». На початку книжки, на третій сторінці подано образ св. Миколая.

За жанром це видання можна віднести до церковної лірики. Однак і в ньому, зокрема у віршах, знаходимо етнонаціональні нотки.

Перш за все у назві вказано, що цей святий – патрон Руси. Згадано Русь і в першому вірші, у якому йшлося про дитячий вік: «Добрі обичаї то Руси корона». У десятій пісні – розповіді про сон, у котрому Ісус

Христос явився св. Миколаю і закликав стати «патроном на Русі», опікуном народних шкіл та «патроном на всі рускі діти», зазначено про потребу в просвіті й науці¹⁰.

Звучить тут і засуд тим, хто буде «борнити», тобто забороняти русинам науку, школи, просвіту. Також у тих текстах неодноразово наголошено на православній вірі, що було цілком природно для автора цих пісень.

В останньому творі п. н. «Похвала», в якому сказано про дари кесаря Константина св. Миколаю (Євангеліє, кадильниця, підсвічники), в останніх рядках читаємо:

«О, радуйся, отче, ти Руси патроне:

Від п'янства, недбальства народ наш борони!

Щоб ми не лишали без шкіл наші діти!...»¹¹.

Зрозуміло, що пов'язуючи церковні тексти з руською тематикою, автор прагнув надати святому ореол захисника й покровителя Русі, неодноразово звертаючись до нього з мольбою про підтримку руського народу, його просвіти, шкіл, науки.

Після цього видання з'явилася друком, також підготовлена Ю. Федьковичем, брошура «Житіє святого великомученика Юрія (Георгія) з додатком трех пісней в его честь і славу»¹². У першій умовній частині, яка охоплювала приблизно третину тексту, охарактеризовано політичну ситуацію в Римській імперії, описано складні обставини існування тодішніх християн, а отже, і вагу їхнього подвигу. Спочатку подано коротку інформацію про Рим, який був столицею великої імперії, а тоді оповідь про народження Ісуса Христа, про немилосердних «цісарів», які переслідували християн, у т. ч й про «Діоклетіана, котрий велів святого Юрія мучити...». У другій умовній частині наведено життєпис св. Юрія.

Під кінець усього тексту автор закликав читачів молитися до святого: «молім его особливо о просвіту нашого ума, о поправі нашого серця», бо хоч і навчають, що «горівка є упадком нашим і нашого народа: чому ж ми її не відречемося», нас навчають, що «лінивство є убійником душі і тіла: чому ж ми не візьмемося до праці так, як другі народи», і що кожен день без праці є змарнований. Після завершального заклику благи св. Юрія, щоб допоміг боротися проти пияцтва, вміщено три пісні на його честь.

У 1874 р. три матеріали церковно-релігійного змісту опубліковано в альманасі «Ластівка», найперша стаття якого, авторства К. Сілецького,

«О сімох братах, що Бог на них сон чудний через триста сімдесять і два роки наслав»¹³, розповідала про переслідування християн та про їхню вірність Христовій Церкві. Цей наратив був покликаний пропагувати християнське вчення та непохитність віри.

Наступне оповідання «Подорож до Почаєва»¹⁴ мало, на перший погляд, світський характер. Однак основна його ідея стосувалася теми нашого зацікавлення й виражалася двома чеснотами – побожність і милосердя, котрі дають людині добробут і повагу від людей. Вони і визначили структуру твору, який складався з двох частин. У першій з них не вказаний автор розповідав про двох друзів-сусідів Дмитра і Якова. Наголошено, що вони були «побожні і письменні», «любили до церкви божої ходити, а в неділю і празники не волочилися по корчмах, свого пан-отця шанували...», читали Святе Письмо, давали пожертви нужденним. І «За це Господь благословив їх більшими родинами, стодоли були у них повні, товару доволі, та і за гріш не тяжко». Обидва ці товариші, «добрі і богобоязливі люди», вирішили здійснити паломництво до Почаєва. Проте Яків несподівано відмовився від цієї подорожі й Дмитро вирушив у дорогу сам.

Далі йшлося про перебування цього чоловіка в Почаєві. Автор перерахував каплиці, в яких молився Богу Дмитро, й описав незрозумілу присутність у цих храмах Якова, котрий завжди випереджав свого товариша і той ніяк не міг з ним зустрітись. Виглядало так, що куди б не пішов богомолець, до якої б церкви, усюди бачив свого товариша, котрий завжди був попереду. Після повернення додому Дмитро зустрівся з Яковом, який, вислухавши розповідь прочанина, заперечив своє перебування в Почаєві і розказав Дмитрові, чому відмовився від подорожі.

Ще перед планованою прощеною, будучи в сусідньому селі, він побачив, що в домі, де жили бідні люди, зачинені віконниці. Довідавшись, що господар і двоє з п'яти дітей хворі й на лікування пішли всі статки, Яків згадав слова зі Святого Письма: «не жертви, а милости хочу», і вирішив пожертвувати зібрані на прощу кошти на порятунок бідної родини. Він забезпечив сім'ю дровами, харчами, купив для них корову, одяг, чоботи, полотно, покриття хату новою соломою, відремонтував хлів та привіз кілька кіп збіжжя. Почувши про цей милосердний вчинок, Дмитро мовив: «ти, оставшись в дома, Богу ліпше угодив, як я ходив

до святого місця». Мораль очевидна: богоугодна справа – милосердя, виявлене в підтримці ближнього свого ділом.

Остання в цьому збірнику стаття, присвячена церковно-релігійній тематиці, називається «Богомази»¹⁵. У ній знаходимо критичний погляд на ікони, що були в сільських хатах того часу. Крім констатації низького мистецького виконання образів святих, автор звернув увагу і на те, що селяни нерідко купують і твори, виготовлені для інших конфесій. Якось, помітивши в одній селянській хаті ікони «і німецькі, і польські, і латинські, і Бог знає, які образи в рускій хаті!», автор запитав господаря («завязтого русина», який під час виборів агітував обирати в депутати русинів), чому той має «чужі» образи, на що почув таку відповідь: «Ну, та що ж діяти... коли нема наших руских, то купую які попадуть під руки». Після цього авторський висновок: «Знайшлися люди, що вигадали межі народ по ярмарках і відпустах розпускати за добрі гроші чужі образи, щоби поволеньки наших людей відвертати від свого». Справа ускладнювалася тим, що «руські образи» – поганої якості: «богомази та й годі». І далі розмірковування й порада – коли б художник чи торговець іконами завезли свій крам додому не реалізованим, тоді їх малювали б краще.

Головна ідея – формування естетичних смаків галичан, що виражалася в заклику бути вимогливішими до якості творів сакрального мистецтва, написаних місцевими художниками, та водночас це була і контрпропаганда й контрагітація проти засилля «чужих», тобто не руських творів. Поряд з цим, у ненав'язливій формі згадано і про вибори, і про проблему вибору руських депутатів.

Того ж року в альманасі «Мотиль» передруковано відому вже статтю «Свята Ольга, велика княгиня руска»¹⁶, що ввійшла до Читанки для середніх шкіл¹⁷ (докладніше про це див. іншу нашу публікацію¹⁸).

Цього ж 1874 р. з'явилася друком чергова брошура о. К. Селецького – «Книга мудрости або жите чесного чоловіка, яке оно після законів Божих и людських бути повинно»¹⁹. У вступі вказано на її практичну користь: у ній наведено поради, як людина повинна прожити свій вік, щоб дожити до «веселої старости». Зазначено, що в цій книжці дві частини: одна – для молоді, друга – для дорослих.

У першій з них із назвою «Зеркало для молодого віку» увага зосереджується насамперед на релігійному аспекті виховання молоді (чотири параграфи з десяти), згодом на світському. Спочатку автор викладає

долю людства з позиції Біблії: Бог – Творець усього світу, у т. ч. і людини, котра через гріх Адама і Єви була вигнана з Раю; та настав час і милосердний Господь «прислав Сина свого», щоб Той викупив людей від гріха. Завдяки розуму, даному людині Богом, людство досягнуло великого технологічного поступу. Проте розум і совість не завжди можуть протистояти злу, тому Вседержитель дав людям свої заповіді, які «затвердив» Спаситель, коли прийшов у цей світ. Від дотримання цих заповідей і залежить доля людини. Тому рідні повинні виховувати дітей на цих Божих законах, із раннього дитинства викоринюючи погані риси й прищеплюючи добрі. Відповідно автор радив батькам поборювати нехлюйство і привчати до чистоти – запоруки здоров'я, поборювати лінивість і привчати до праці, поборювати брехливість і привчати до правди.

Підкреслювалася також необхідність розвивати розум у дитини за допомогою навчання. Людина повинна бути письменною, знати історію, географію, релігійні науки. Тоді вона «позбудеться всякого простацтва», буде придатнішою до всякої роботи, зможе читати і церковні, й історичні книги. Тому потрібно посилати дітей до школи, змалку залучати до роботи, вчити господарства або ремесла. Освічені селянські діти можуть стати священиками, вчителями, «урядниками». Дівчата мають уміти поратися по господарству – шити, виготовляти полотно, працювати на городі, дбати про чистоту в одязі та в хаті, поводитися «чесно», не вчашати до корчми, уникати «ганьби».

У наступному умовному параграфі автор акцентував, що, виховуючи молодь, не варто забороняти їй «повеселитися, посидіти, поговорити», «забавитися, затанцювати, щось веселого заспівати», але за всім цим мають наглядати «старші чесні люди». Пояснювалося, що забава необхідна, бо молода людина «змарніє», якщо «не зазнає від часу до часу уміркованої забави». Молоді необхідні жарти, в яких і «душа розрадується і розум набере вправи». Однак при таких розмовах не можна порушувати моралі, а дівчата на забавах повинні бути «чесні і встидливі, і не скаженого серця».

В останньому параграфі цієї частини подана порада батькам відсилати хлопців, які закінчили школу, на роботу – чи то слугою, чи челядником до ремісника, щоб вони опановували ремесло й набиралися життєвого досвіду. Важливий був і вибір господаря чи ремісника, до котрого мав

найнятися парубок, – це мав бути добрий газда чи справжній майстер своєї справи. Тих челядників, які вже освоїли ремесло, о. К. Селецький закликав йти «до великих міст у далекі краї, щоб у найлучших майстрів» вдосконалювати свій фах. Такі мандрівки дозволять молодій людині ознайомитися із життям у чужих країнах, різними способами виробництва та ремісничої самоорганізації, загалом розширити свої знання.

Друга частина, складена з восьми умовних параграфів, – це повчання людям середнього віку, котрі вже пожинають з того, до чого привчилися замолоду. Наголосивши на потребі постійної праці, автор звернув особливу увагу на одруження – дуже важливу справу, яку чоловік має вирішувати сам і яка, власне, й знаменує перехід від молодості до зрілого віку.

У наступних двох параграфах викладено вимоги до «жениха та нареченої». Хлопець повинен мати зрілий розум (при цьому засуджувалося «женихання» осіб похилого віку, а також калік – хіба би полюбила якась дівчина), вік – 24 роки (знає, як вести господарство), «боязнь Божу в серці», нехить до корчми та замилювання до церкви. Такий говорить правду, любить щиро і жінка буде з ним щаслива. Відтак підсумовано: «Добре женитися є велика річ; треба добре намислитися, старших зарадити а Господа Бога на поміч призвати, щоб потім жалю не було».

Передумовою Божого благословення названо дотримання заповідей Божих (перш за все – «Жий вірно з женою!»). Наведено приклад св. Йосифа і жінки Путифара, спокусниці, котра марно намагалася спокусити цього праведного.

В іншому параграфі визначено критерії щодо майбутньої нареченої, бо, на авторське переконання, «не кожна дівчина буде доброю женою». Перш за все окреслено риси, притаманні дівчині, якої треба було остерігатися: зла як оса, вперта, неслухняна, лінива, нехлюя. Щоб посилити значущість своїх міркувань, священник написав: «Невіста добра подібна є до ангела, а зла... подібна до найгіршої змії». Після того перелічувалися позитивні риси бажаної нареченої: добре вихована, привчена до роботи, побожна, богобоязлива, – «о такую всі, що гадаєте женитися, Бога моліть; вона вам життя осолодить». Адже «дівчина, що по Божому жис, має над нещасливим помиловане; бідного она порятує, недужого потішить і як може заходить, болізнъ його серця і її болить...». З такою жінкою чоловік

«вік ... спокійно перейде», примножитья його добробут, «вона тобі тоску і клопіт з очей спізнає, в смутку тебе потішить, журбу з голови розжене, і успокоїть душу твою... і скажеш тоді... добра жена, то дар Божий!»

Загалом чотири параграфи стосувалися вимог до наречених. У подальших розмірковуваннях йдеться про вдале й щасливе сімейне життя.

Ще один параграф – це різні настанови: у домі має бути несприйняття пиятики, натомість повинна панувати працьовитість; челяді треба давати помірну, а не обтяжливу роботу, повністю розраховуватися за їхню працю, стежити, щоб робітники ходили до церкви, а у вільний від роботи час варто їм читати якусь корисну книжку, заохочувати їх до добра. Бо: «чим більше хто знає, тим охотніший до роботи, тим лучше сповняє обов'язки свої, тим більше полюбить свій край і тим радше йому служити». Зрозуміло, що всі ці поради зорієнтовані на заможного селянина-господаря, власника й патріота, який мусить і собі раду давати, і своїм робітникам.

У передостанньому параграфі описано морально-релігійні засади життя. Передовсім зазначено, що перші три заповіді Божі пояснюють зобов'язання людини перед Богом, а всі наступні навчають, як вона повинна чинити стосовно інших людей.

Останній параграф «Які обов'язки має чоловік взглядом громади і краю» розглядає людину з позицій сім'ї, громади та батьківщини. Окреслюються підстави для національної ідентичності, розкривається формування принципів національного співжиття: «Ти, милий брате, єси сином тої землі, землі рускої, на котрій всі люде, що однаковим язиком бесідують, що одного Бога славлять, що мають одні і ті самі звичаї та обичаї, суть собі мов рідні браття і взаємно за своє добро стояти мають – маєш про тое, брате мій, різні обов'язки сповняти виглядом краю і співбратей твоїх».

Далі викладаються кілька міркувань про владу, про її функції: урядники повинні дбати за безпеку життя і праці людей, суди – про справедливість, солдати («жовніри») – про охорону від негідників (розбишак, злодіїв), школи – про мудрість і т. д. Важливим визнано і громадське життя, при цьому вказано, що добрий чоловік дбатиме про громадське добро, про церкву, школу, читальню, шпихлір, позичкову касу, «щоб таким ділом статок, лад і багатство у громаді розживалися. Не стерпить

він, щоб церковця святая, тая мати і опікунка Руси, виглядала мов шатро циганське», не стерпить він і пияцтва.

Аналізована праця має світсько-релігійний характер, в основі якого повчання, базовані на релігійно-моральних засадах, які пов'язано із життєвим досвідом, громадським і господарським інтересом. Релігійність використовувалася як підстава для висловленої думки, як приклад життєвої мудрості, а церковні справи – як зразок для наслідування. Автор намагався чітко означити ту систему цінностей, дотримуючись котрої людина як приватна особа мала право претендувати на щасливе сімейне, заможне життя, а як громадянин – на захист від держави. Також пропагувалася система позитивних якостей представника громади, оскільки саме завдяки громаді можна досягнути високого рівня життя, заснувати школу, читальню, впорядкувати церкву, загалом забезпечити лад.

Останньою едицією з досліджуваної проблематики в 1874 р. стало перевидання вже згаданих «Дванадцяти пісней во честь і славу святого отця нашого Николая, Мірлікійського чудотворця, Руси і шкіл патрона»²⁰, що засвідчило популярність таких книжок.

До звичної практики друку церковно-релігійних видань «Просвіта» повернулася 1876 р. Тоді окремою книгою вийшло «Оповіданє про жите Святих Мучеників Бориса і Гліба», авторства О. Огоновського²¹. Воно складається із трьох розділів, останній з яких поділено на вісім параграфів. Перед текстовою частиною бачимо образи обох святих.

Підхід до викладу матеріалу вибрано з урахуванням тогочасних суспільних зацікавлень. Почавши розповідь про «празник на Бориса і Гліба» в одному селі над Дністром, автор критично висловився про тогочасну практику святкування, яке нерідко зводилося до вживання алкоголю, що призводило до зубожіння, і, як висновок з цього, наголосив на доцільності заснування товариства тверезості.

У третьому розділі виконано «соціальне замовлення»: устами місцевого душпастиря, який був умілим оповідачем, висвітлено біографії свв. Бориса і Гліба. Одночасно з цим популяризуються окремі відомості з історії княжої доби. При тому згадано і поляків, коли русини підупали, і австрійське панування, яке давало, на переконня автора, кращі можливості для особистого розвитку.

Розповідь розпочато з уже відомого з попередніх аналогічних видань позитивного, можливо в чомусь навіть надто ідеалістичного, трактуван-

ня періоду стародавньої Русі. Священик інформував селян, що близько 900 років тому «... рускій нарід був багатий і тверезий, та і мав честь і славу у сусідів». На підтвердження цих слів отець зазначав, що люди були вільними, лише платили податки своєму князеві, а всі їхні негаразди пов'язував із нападами «поганців», які спустошували села й міста. На думку душпастиря, «то ліпші часи, ніж теперішні», не існувало «кримінальників», бо відреклися поганських «блудів», були «кріпкі тілом і здорові, тому-то проживали... до ста літ».

Далі, на противагу княжій добі розквіту, критично описувалися подальші бездержавні століття. «Коли... наша галицка земля дісталась під владу польських королів», «руські пани» полонізувалися, підупало й міщанство, так що «зістали русинами тільки хлопи і священики». Не було шкіл для дітей, а селянин «робив панщину і мусів зледащити». Протягом цілих 400 літ Галичина перебувала під владою Польщі, а потім її «обімили цісарі Австрійські» і «тепер русинові вже легше жити на світі!», тому що цісарі наказали засновувати школи (селянські діти можуть нині вивчитися на священика, урядника, лікаря чи інженера), ліквідували панщину (селянин, у разі раціонального господарювання, може зажити заможнo) та ін. Так різні епохи в українській історії було пов'язано з різним станом суспільства (давньоруська державність – тверезість, багатство, заможне життя, повага від сусідів; втрата державності – негаразди, зокрема занепад шкільництва; австрійський період було оцінено як позитивний, оскільки нові правителі відкривали школи, що давало перспективу для русинів).

На цьому історичному тлі автор і розпочав свою оповідь про свв. Бориса і Гліба, підкресливши, що вони були дітьми князя, які, досягнувши повноліття, отримали уділи: Гліб став князем ростовським, а Борис – муромським.

Згодом «Ізяслав, син Ярослава, збудував у Вишгороді окрему церкву в честь святих мучеників Бориса і Гліба, і до неї були їх тіла перенесені 2 мая 1072 році. Тим часом являлися чуда над гробницями тих князів, і вскріпляли віру руского народу в їх святість». У завершальній частині акцентується, що «народ рускій на Україні заявляє і тепер велику честь сим мученикам».

Загалом у 1872-1876 рр. Товариство надрукувало 54 видання, у десяти з яких світ побачили 12 праць на церковно-релігійну тематику. Шість з них вийшли в альманахах (по одній публікації – в «Зорі» 1872 р., «Вечерницях» 1873 р. та «Мотилі» 1874 р.; три – у «Ластівці» 1874 р.) і ще шість – окремим виданням (1873 р. – дві книжки, 1874 р. – три; 1876 р. – одна). Два друки в тому часі видані повторно. Незважаючи на стале зацікавлення духовною проблематикою, світська все ж домінувала.

Оскільки релігійна література була популярною в суспільстві, то її випуск сприяв утвердженню молодой інституції в тогочасному видавничому просторі. За жанрами це були оповідання (6), збірники церковних пісень (3) та релігійно-моральні повчання (3); за тематичним спрямуванням – життєписи святих (4), твори морально-естетичного характеру (3), пісні на честь святих (2), біблійні оповіді (1), твори для утвердження християнської віри (1), колядки і щедрівки (1). Частина авторів прихована за криптонімами (окремі вдалося розшифрувати), деякі взагалі не вказані. Найбільше уваги цій тематиці присвятив Ю. Федькович – чотири окремих видання вийшли саме завдяки його зусиллям, також він підготував два альманахи, в яких публікувалися церковно-релігійні праці. У той час цей відомий буковинський поет був запрошений до Товариства як редактор популярних видань²².

Із розглянутих друків п'ять прямо чи частково стосувалися історії, у т. ч. два – безпосередньо минулого Руси-України. Національно спрямована тематика представлена в шести творах. У низці публікацій спостерігаємо вкраплення, дотичні до питань національного розвитку, зокрема пропаганди ідеї соборності, свободи. Варто відзначити й антиалкогольну пропаганду, до котрої вдавалися автори церковно-релігійних текстів.

У деяких працях привертає увагу спосіб трактування християнських святих як заступників та охоронців Руси. Якщо княгиня Ольга, князі Борис і Гліб за походженням були русинами, а за своїм соціальним статусом – природними покровителями співвітчизників, то інших святих потрібно було наблизити до Руси, надати їм національного характеру. Засобами досягнення цієї мети було вживання у друках руської народної мови, а також наголошення на тому, що окремі святі, як-от св. Миколай, є заступниками Руси, тому-то й звучать у русинських піснях благання до них про заступництво та допомогу.

Узагальнюючи викладений матеріал, можна констатувати, що видання праць релігійно-церковної тематики світським Товариством відповідало його ідеологічним засадам, сформульованим на Установчих зборах. Тодішні діячі новоствореної інституції, – усвідомлюючи, що народу необхідно давати те, що його цікавить, однак пам'ятати і про просвітні цілі, – друкували книги духовного спрямування, яке пов'язували насамперед із національною історією. Це сприяло вирішенню низки просвітянських завдань – поширенню знань релігійного характеру й водночас формуванню християнської та суспільної моралі, а також популяризації відомостей з нашої минувшини, зокрема пропаганді слави княжої доби як особливо важливого підґрунтя для утвердження національної свідомості.

- ¹ Пашук В. Релігійно-церковна тематика у перших виданнях Товариства «Просвіта» 1868–1871 рр. // *Історія релігії в Україні: науковий семінар.* – Львів, 2014. – Кн. 1. – С. 217-235.
- ² Маніфестація ідейних засад Товариства «Просвіта» // *Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність: «Просвіта» – оберіг незалежності й соборності України.* – Львів, 2010. – С. 34-56.
- ³ О. О., священник. Оповідання з Святого Письма // *Зоря: Читаночка для сільських людей.* Книжка шеста. – Львів, 1872. – С. 51-61.
- ⁴ Федькович Ю. Руски церковни и народни коляди и щедрівки, для охоти и забави всіх руских колядників, а Богу в честь и славу. – Львов, 1885. – 56 с.
- ⁵ Федькович Ю. Вечерниці. Читанка для сільських людей. – Львов, 1873. – 62 с.
- ⁶ Жите Святого великомученика і мироточиця Димитрія // *Вечерниці. Читанка для сільських людей.* – Львов, 1873. – С. 1-11.
- ⁷ Тропар, Глас г[~] // *Вечерниці. Читанка для сільських людей.* – Львов, 1873. – С. 11.
- ⁸ Кондак, Глас в[~] // *Вечерниці. Читанка для сільських людей.* – Львов, 1873. – С. 12.
- ⁹ Федькович Ю. Дванадцять пісней во честь і славу святого отця нашого Николая, Мірлікійського чудотворця, Руси і шкіл патрона. – Львов, 1874. – 32 с.
- ¹⁰ Там само. – С. 10, 11.
- ¹¹ Там само. – С. 28.
- ¹² Федькович Ю. Житіє святого великомученика Юрія (Георгія) з додатком трех пісней в его честь і славу. – Львов, 1873. – 36 с.

- ¹³ Сілецький К. О сімох братах, що Бог на них сон чудний через триста сімдесять і два роки наслав // Ластівка. Читанка для руского народу, уложена Львівськими фармазонами. – Львів, 1874. – С. 3-8.
- ¹⁴ Подорож до Почаєва // Ластівка. Читанка для руского народу, уложена Львівськими фармазонами. – Львів, 1874. – С. 8-14.
- ¹⁵ Р. Р. Богомази // Ластівка. Читанка для руского народу, уложена Львівськими фармазонами. – Львів, 1874. – С. 54-57.
- ¹⁶ Свята Ольга, велика княгиня руска // Мотиль: Читанка для руского народу оуложена русинами перемискими: Письмо для науки і забави. – Львів, 1874. – 64 с.
- ¹⁷ Св. Ольга, княгиня Руси // Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть I. – Львів, 1871. – С. 181-185.
- ¹⁸ Пашук В. Релігійно-церковна тематика у перших виданнях Товариства «Просвіта» 1868–1871 рр. // Історія релігії в Україні: науковий семінар. – Львів, 2014. – Кн. 1. – С. 217-235.
- ¹⁹ Селецкий К. Книга мудрости або жите чесного чоловіка, яке оно після законів Божих и людських бути повинно. – Львов, 1874. – 64 с.
- ²⁰ Федькович Ю. Дванадцять пісней во честь і славу святого отця нашого Николая... – Львов, 1874. – 32 с.
- ²¹ О[гоновський]. Ом. Оповіданє про жите Святых Мучеників Бориса і Гліба. – Львов, 1875 (1876). – 60 с.
- ²² Перський С. Популярна історія Товариства «Просвіта». – Львів, 1932. – С. 42.